

ОВОЛОДІННЯ СТУДЕНТАМИ ВИХОВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті проаналізовано сутність, структуру та логіку виховної діяльності студентів, яка займає провідне місце в підготовці висококваліфікованого педагога. Запропоновано комплекс педагогічних умов виховної діяльності, які сприяють професійному становленню студента.

В умовах становлення України, утвердження подальшої демократизації життя, радикальної соціально-економічної реформи гостро постає питання про формування педагога нової формації, свідомого, конкурентноспроможного, здатного до творчої праці. Помітно актуалізується соціальна потреба в зміні педагогічної парадигми підготовки педагога в напрямку виховання людини гуманної, яка заперечує маніпулювання людиною та реалізує принципово інший підхід до виховання як до мети та центру виховних зусиль. В умовах вищого педагогічного закладу студент отримує професійну підготовку, мета якої через різноманітні види діяльності сприяти підготовці висококваліфікованого педагога. Однак, аналізуючи ступінь професійної готовності випускників, слід зауважити, що більшість із них виявляють належний рівень підготовки до навчальної діяльності й недостатньо підготовлені до здійснення виховної діяльності у навчально-виховних закладах.

Виховуючи підростаюче покоління, суспільство довгий час намагалося, перш за все, передати йому свої знання та досвід. Сьогодні завдання ускладнилося, оскільки мінливість соціальних умов впливає на виховний процес у школі, до якого, як свідчать результати анкетування, не завжди готові педагоги.

Проблеми виховної діяльності особистості представлені в педагогіці та психології багатьма дослідженнями (А. Волович, Л. Виготський, П. Гальперін, А. Леонтьєв, С. Рубінштейн). Структура діяльності розглянута М. Іщенко, М. Коганом, А. Макаренком, В. Сухомлинським; засоби формування виховної діяльності запропоновані В. Караковським, А. Маслоу, В. Плахтій, Г. Пустовітом, Н. Таланчуком, Н. Тарасевич, А. Фурман.

Актуальність розгляду проблеми виховної діяльності студентів визначена протиріччями: між усвідомленням необхідності у формуванні нового покоління спеціалістів, готових до активної професійної діяльності в умовах сучасної політичної та соціально-економічної системи, з одного боку, та неспроможністю сучасного виховного процесу задовольнити цю потребу – з іншого; необхідністю оволодіння виховною діяльністю студентами як провідного фактора професійного становлення, з одного боку, та відсутністю комплексу педагогічних умов ефективної організації цієї діяльності – з іншого.

Результати проведеної нами діагностики показали, що система виховання не забезпечує у повному обсязі становлення "виховної діяльності" студентів, а, отже, і не відповідає професійному становленню особистості. Аналізуючи причини, ми висловили припущення про те, що в процесі виховання викладачами не створюються такі умови, в яких у студентів ефективно формувалася б повноцінна виховна діяльність.

Метою нашого дослідження стало визначення умов виховної діяльності, основою якого є діяльність педагога, яка сприяє професійному становленню особистості студента, оволодінню ними виховною діяльністю. Ми вважаємо, що оволодіння виховною діяльністю студентами можливе, якщо вони стануть активними учасниками навчальної, позаурочної виховної діяльності, організованої у вищому педагогічному закладі. При визначенні педагогічних умов виховної діяльності ми враховували принципові підходи І. Беха, О. Дубасенюк, Б. Кобзаря, О. Савченко, Л. Хомич, О. Шквир, сутністю яких є необхідність зрозуміти студентами об'єктивний оточуючий світ як систему, яка має певні закономірності та властивості для їх вільного, творчого функціонування у навколишній дійсності. Саме ці здібності і є цінностями людини, для застосування яких необхідно навчатися, розвивати в собі відповідні потреби (ціннісні орієнтації). Особливу актуальність мають ідеї Л. Виготського про організацію виховної діяльності, спрямованої на "завтрашній день розвитку". Розв'язання цієї ситуації вимагає, з одного боку, "врахування того, що особистість формується в діяльності, в конкретних умовах, з іншого – виховна діяльність повинна бути побудована таким чином, щоб особистість переростала в ці умови" (Л. Виготський).

При визначенні комплексу педагогічних умов виховної діяльності пріоритетними стали проблеми визначення якісно нового змісту виховання. Такий не може бути представлений сукупністю окремих заходів, створенням психолого-педагогічних конструкцій виховної діяльності, схем, моделей, якими можна керувати, встановлювати зв'язки між ними для прогнозування результатів. Оволодіння студентами виховною діяльністю здійснюється при взаємодії педагога та студента, основою якої є систематична діяльність.

На основі теоретичних положень, аналізу досвіду та спостережень за організацією виховного процесу нами були виявлені наступні педагогічні умови оволодіння студентами виховною діяльністю: актуалізація мотивів виховної діяльності; керівництво процесом оволодіння виховною діяльністю; розвиток рефлексивної позиції студента. Розглянемо кожну із сформульованих умов більш докладно.

1. Актуалізація мотивів виховної діяльності. Невід'ємною частиною виховного процесу є мотиваційна діяльність, яка забезпечує активність особистості. Діяльність людини, в тому числі й виховна, визначається багатьма мотивами, тобто вона є полімотивованою. Під мотивацією розуміють систему мотивів, яка спонукає певну діяльність особистості. Питання мотивів – питання виховної діяльності. Номенклатура виховних мотивів

студентів різноманітна. Як показує проведена нами діагностика, в основі виховної діяльності студентів можуть знаходитися широкі соціальні мотиви – професійні (відображають значимість виховної діяльності для оволодіння майбутньою професією), пізнавальні (пов'язані з потребою в нових знаннях), мотиви матеріального стимулювання, утилітарні.

У дослідженнях поряд з широкими виділяють вузькі мотиви, які відображають значимість успіхів у мікросоціальних відносинах. До таких належать мотив соціального престижу, коли студент намагається досягти успіху в позанавчальній діяльності, щоб мати авторитет у групі; мотив соціальної ідентифікації, коли професійний вибір визначається прикладом батьків, друзів; мотив спілкування та ряд інших мотивів. В основі виховної діяльності студентів можуть лежати мотиви досягнення. Вони виражаються в орієнтації на досягнення більш високих результатів, у намаганні до самоствердження. Головне для таких студентів не матеріальні результати, а бажання перевірити себе, свої сили. Отже, в системі виховних мотивів студентів існують як внутрішні, так і зовнішні мотиви виховної діяльності.

Одним із основних завдань виховання є збільшення позитивних внутрішніх мотивів студента. Існує певна ієрархія мотивів. Завжди можна виділити мотив, що займає домінуюче положення. Домінуючий мотив, як правило, стає визначальним, спрямованим на загальний зміст виховної діяльності, на зміст у системі відносин та цінностей людини. Інші мотиви займають другорядне значення, виконуючи функції додаткових стимуляторів виховання. Мотиви стають умовою оволодіння виховною діяльністю студентів, коли вони відповідають наступним вимогам: а) у структурі мотивів домінує внутрішня мотивація, пов'язана із змістом виховної діяльності; б) мотиви стійкі та глибоко усвідомлені; в) мотиви реально діють, актуалізуючись у поведінці. Процес формування у студентів мотивів вимагає довготривалої, цілеспрямованої роботи викладачів.

Під актуалізацією мотивів ми розуміємо процес формування та підтримки мотиваційних станів студента, спрямованих на усвідомлення мотивів виховної діяльності, їх особистісної значущості; створення ситуацій, які дають змогу реалізувати мотиви у виховних діях, включення в ці ситуації студентів. Вважаємо, що за умови систематичної актуалізації окремих ситуативних намірів та мотиваційних станів мотиви виховної діяльності студентів поступово впорядковуються та переходять у глибоко усвідомлений та стійкий стан, а конкретна практика реалізації мотивів у виховній діяльності сприяє їх переходу від усвідомлених до реально діючих.

2. Управління процесом оволодіння виховною діяльністю. Оволодіння виховною діяльністю студентами може бути успішним не лише за умови керівництва цим процесом із боку викладача, але й самого студента. Управління в цьому випадку виконує функцію становлення та формування. Необхідно враховувати своєрідність об'єкта управління при формуванні виховної діяльності, який одночасно є суб'єктом управління. Об'єктом управління в такому випадку є сам процес оволодіння виховною діяльністю. При розробці вимог, пред'явлених до управління процесом оволодіння виховною діяльністю, ми керуємося системою, розробленою для здійснення управління процесом виховання, яка включає в себе конкретизацію мети виховання, визначення програми дій управління процесом виховання, забезпечення зворотного зв'язку у вихованні, регуляцію (корекцію) виховного процесу. Конкретизуючи та доповнюючи виділені вимоги, ми означаємо їх наступним чином: реалізація мети в оволодінні виховною діяльністю викладачем та студентом; діагностика та самодіагностика рівня сформованості виховної діяльності студентів; навчання виховній діяльності студентів; організація виховної діяльності студентів викладачем та її самоорганізація студентом; контроль та регулювання (корекція) процесу оволодіння виховною діяльністю студентів викладачем та її самоорганізація студентом.

3. Рефлексивна позиція студентів. Одним із показників оволодіння виховною діяльністю студента є високий рівень її свідомої регуляції. Для того, щоб професійне становлення відбулося, необхідно вміти на високому рівні самостійно організувати свою діяльність і не тільки практично оволодіти професійними діями, але й рефлексивно, усвідомити склад та підстави цих дій, оцінюючи їх відповідність меті та умовам діяльності, визначати на цій основі найбільш ефективні способи. С. Рубінштейн відзначав, що завдяки рефлексії суб'єкт виявляється здібним до управління діяльністю, досягнення мети. Виникнення рефлексії обумовлене всім ходом життя та діяльності індивіда, завдяки їй відбувається взаємодія суб'єкта зі світом. Розвиток рефлексивної позиції студента ми розглядаємо як підвищення рівня усвідомлення навчальної діяльності, вміння аналізувати, робити висновки в діяльності та вчинках. Процесом становлення рефлексивної позиції студента можна керувати. Рефлексія на перших етапах свого становлення передбачає цілеспрямовану її організацію педагогом, який викликає роздуми, формує здатність до розгляду своєї діяльності з боку. Кожному студенту характерна внутрішня здібність цілеспрямованої рефлексії. Завдання викладача полягає у створенні для студента "рефлексивного середовища", яке дозволить йому абстрагуватися від своєї предметної діяльності, бачити свою діяльність збоку, намагатися проникнути в її сутність та усвідомити своє місце в ній. Стимульована ззовні рефлексія – не насилля над студентом, не маніпуляція його свідомістю та почуттями, а внутрішня діяльність, яка спрямовується викладачем.

Становлення рефлексивної позиції студента – це процес, який, на наш погляд, має свою логіку, етапи, рівні. У міру того, як студент просувається в своєму особистісному, професійному розвитку, піднімається на більш високий рівень оволодіння виховною діяльністю, збагачуються можливості, змінюються конкретні задачі, на розв'язок яких спрямована рефлексія. На початковому етапі цільовими установками рефлексії є досягнення морально-психологічної та технологічної готовності, адаптації студента до особливостей виховання у вищому навчальному закладі. На наступному етапі головна мета рефлексії – допомога студентові в усвідомленні особливостей діяльності, її етапів, структури. На цьому етапі студент намагається оцінити вимоги стосовно себе, свого образу, типу мислення, своїх можливостей та здібностей. Наступний етап – самостійна виховна діяльність, самореалізація студента. Мета рефлексії полягає в пошуку шляхів удосконалення своєї виховної

діяльності, в аналізі існуючого та пошуку нового. Вищим проявом самоаналізу є роздуми не про саму виховну діяльність, а про себе в цій діяльності з метою подальшої роботи над собою, самовдосконалення.

Виходячи з розглянутих теоретичних положень та аналізу власного досвіду, ми визначаємо наступні ознаки розвинутої позиції студента в діяльності: усвідомлення студентами особливостей виховної діяльності, її етапів, структури; творення студентом себе в ролі суб'єкта виховної діяльності; бажання самопізнання; здатність до самоспостереження в ході виховної діяльності з метою самоконтролю, саморегуляції; аналіз результатів своїх досягнень у виховній діяльності, зіставлення їх із відповідними нормативними уявленнями про професійну діяльність.

Як показало дослідження, виховна діяльність у більшості студентів не сформована. Це проявляється в негативному ставленні студентів до виховання; у несформованості виховних дій; у стихійності контролю та оцінки. Низький рівень сформованості виховної діяльності обумовлений відсутністю значної уваги до цієї проблеми в навчальних закладах. Предметом подальшого наукового пошуку, на наш погляд, можуть бути проблеми формування у студентів потреби у виховній діяльності; зв'язку індивідуальної та колективної діяльності; розробка конкретних сучасних методик ефективної виховної діяльності, подальший пошук прийомів розвитку творчої особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Особистісно зорієнтоване виховання: шляхи реалізації // Рідна школа. – 2000. – № 1. – С. 10-13.
2. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века. – М: Совершенство, 1998. – 52 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Зязюн І.А. Формування особистості радянського вчителя. – К.: Т-во "Знання", 1989. – 42 с.
5. Кремень В. Філософія освіти XXI ст. // Освіта. – 2002. – № 58. – С. 2.

Матеріал надійшов до редакції 21.11.2005 р.

Ящук І.П. Овладение студентами воспитательной деятельностью в процессе профессионального становления будущего учителя.

В статье анализируется сущность, структура и логика воспитательного процесса студентов, которые занимают передовое место в подготовке высококвалифицированного педагога. Предложен комплекс педагогических условий воспитательного процесса, который способствует профессиональному становлению студента.

Jaschuk I.P. Students' Mastering of the Educational Activity in the Process of the Coming-to-be Prospective Teachers.

The article analyses the essence, structure and logics of the students' educational activity which occupies the leading place in the training of a highly qualified teacher. Suggested also is a complex of the pedagogical conditions of the educational activity which benefits the professional training of a student.